

IDENTITEIT EN HET VERSCHIL. Levensbeschouwelijke vorming en het Nederlands voortgezet onderwijs; door Bruno Vreeburg. De Horstink, Zoetermeer, 1993. 351 blz., f 59,00. ISBN 90-6184-374-x.

'Hoe vindt levensbeschouwelijke vorming in het huidige voortgezet onderwijs plaats?': zo luidde de centrale vraagstelling van het onderzoek, waarop B. Vreeburg in september 1993 promoveerde aan de Universiteit van Amsterdam. Het empirisch onderzoek betrof twee deelvragen: a) welke activiteiten t.a.v. levensbeschouwelijke vorming vinden in het Nederlands voortgezet onderwijs plaats en b) op welke wijze verschillen deze activiteiten t.a.v. levensbeschouwelijke vorming bij de te onderscheiden richtingen in het Nederlands voortgezet onderwijs? Het onderzoek werd uitgevoerd binnen acht denominaties: openbaar, algemeen-bijzonder, samenwerkingschool, interconfessioneel, rooms-katholiek, protestants-christelijk, reformatorisch en gereformeerd. Wat schooltypen betreft werd gekozen voor vwo, havo, mavo, lbo en middenschool of een combinatie hiervan. Het mbo werd buiten beschouwing gelaten. Respondenten waren de directeuren/rectoren van de scholen, die middels een schriftelijke enquête werden benaderd. Peildatum was 1 september 1988. Het onderzoek verzamelde gegevens van bijna een derde van de scholen uit de betreffende Nederlandse scholenpopulatie.

Het boek is opgebouwd uit acht hoofdstukken. De eerste twee hoofdstukken zijn vooral verkennend van aard: vraagstelling, begripsafbakening van het verschijnsel onderwijs en levensbeschouwing, resulterend in een theoretisch interpretatiekader waarin een centrale rol wordt toegekend aan rituelen. In hoofdstuk drie wordt de relatie tussen onderwijs en levensbeschouwing stelselmatig behandeld en in het daaropvolgende hoofdstuk komen de relaties tussen de verschillende levensbeschouwelijke organisaties en het onderwijs aan de orde. Hoofdstuk vijf is gewijd aan de manier waarop de verschillende richtingen in het onderwijs hun relatie tot levensbeschouwing formuleren. De onderzoeksresultaten zelf zijn te vinden in hoofdstuk zes. Het daaropvolgende hoofdstuk is gericht op de verschillende concepten die er voor levensbeschouwelijke vorming in de verschillende richtingen bestaan. Het laatste hoofdstuk bevat de belangrijkste conclusies.

Met betrekking tot de rooms-katholieke scholen levert het onderzoek o.a. de volgende gegevens op.

Op meer dan 95% van de r.-k. scholen is levensbeschouwelijke vorming een apart vak; het gemiddeld aantal uren dat hieraan wordt besteed is 1,22. In het algemeen krijgt het christendom de meeste aandacht, gevolgd door islam en jodendom; daarna hindoeïsme, boeddhisme, humanisme en maatschappelijke stromingen. 18% van de r.-k. scholen zegt het katholicisme niet expliciet aan de orde te stellen. Binnen het leergebied levensbeschouwelijke vorming wordt om pragmatische redenen voor de voorkeurspositie van het christendom ('In Nederland de omvangrijkste levensbeschouwelijke stroming').

Bij de doorwerking van de identiteit op de schoolvakken scoren de r.-k. scholen binnen de confessionele richting het laagst. Bij benoeming van docenten vragen

65% van de r.-k. scholen de grondslag van de school te respecteren, terwijl slechts 1/3 deel vraagt deze te onderschrijven. Op nog geen 30% van het r.-k. onderwijs worden eisen gesteld aan de levensbeschouwelijke achtergrond van de docenten; slechts 10% eist dat docenten de katholieke geloofsovertuiging aanhangen. Volgens de directeuren hechten de docenten van r.-k. scholen het minst aan hun grondslag. Op r.-k. scholen worden opvallend veel organisatorische maatregelen genomen op identiteitsterrein; tegelijkertijd geven ze het meest heterogene beeld te zien wanneer het gaat om het identiteitsprofiel.

Het meest opmerkelijke verschil tussen openbaar/algemeen bijzonder onderwijs en confessioneel onderwijs noemt Vreeburg de aanwezigheid van een apart vak levensbeschouwelijke vorming op het lesrooster. Tegelijkertijd stelt hij vast, dat de aandacht hiervoor marginaal is vergeleken met de andere schooltaken en -vakken. Vreeburg noemt de geringe traditiebinding (45% van de r.-k. scholen geeft aan dat hiervan geen sprake meer is) een institutioneel dilemma en de geringe motivatie voor levensbeschouwelijke vorming (38% van de r.-k. scholen geeft dit aan) een pedagogisch dilemma.

In vergelijking met het onderzoek van Van Kemenade (*De katholieken en hun onderwijs*, 1968) constateert Vreeburg dat er een enorme afname van levensbeschouwelijke activiteiten heeft plaatsgevonden in het r.-k. voortgezet onderwijs: een drastisch teruglopen van liturgische vieringen en rituelen, geen/weinig belangstelling meer voor werkweken/gespreksmiddagen met levensbeschouwelijk karakter. Juist door het wegvallen van deze rituele en liturgische kenmerken - die zo karakteristiek en zichtbaar kenmerk waren voor r.-k. onderwijs - is, volgens Vreeburg, het identiteitsprofiel in het r.-k. voortgezet onderwijs zo heterogeen en diffuus geworden. Hij stelt vast, dat het r.-k. confessioneel onderwijs hierdoor dichter bij het openbaar en algemeen-bijzonder onderwijs dan bij de andere confessionele richtingen is komen te liggen (blz. 233). Wel is het zo, dat juist in het r.-k. voortgezet onderwijs een omvangrijke identiteitsdiscussie plaats vindt - o.a. in tijdschriften - waardoor scholen worden uitgedaagd een eigen standpunt in te nemen.

Opvallend in Vreeburgs analyse van religie en levensbeschouwing is zijn constatering, dat godsdienst niet te snel moet worden geformuleerd in termen van levensvragen (hfd. 2). Cruciaal moment voor de ervaring binnen een levensbeschouwing noemt hij het praktiseren van rituelen in een cyclisch leerproces (blz. 106). De voor de hand liggende vraag, in hoeverre en op welke manier de school met deze rituele aspecten van levensbeschouwing rekening kan houden, wordt door de onderzoeker zelf al gesteld en beantwoord: de mogelijkheden van de school zullen in de meeste gevallen slechts beperkt zijn (blz. 78).

Vreeburg heeft voor het verkrijgen van zijn onderzoeksgegevens gekozen voor een enquête onder directeuren/rectoren van scholen, met als belangrijkste reden dat dezen de representanten zijn van het schoolbeleid. Ook al zou de mening van de directeur misschien niet altijd volledig overeenkomen met de visie van het gehele docententeam (Vreeburg ging dat niet na met een valideringsprocedure),

dan nog geven de onderzoeksgegevens wel een beeld van hoe er gedacht wordt over verzuiling en levensbeschouwelijheid (blz. 195). Een beeld, waarvan de kleuren - zoals dat met een wat oudere televisie vaak het geval is - minder helder worden en de neiging hebben te verlopen. Een beeld, waar misschien niet iedereen in het katholieke onderwijsveld graag naar kijkt, maar dat wel de realiteit van de dagelijkse praktijk laat zien. Beter dan de boodschapper te doden of de meest gunstige interpretaties uit de gegevens af te leiden lijkt het, om serieus te luisteren naar wat hij te vertellen heeft en daaruit de consequenties te trekken. Want, aldus Vreeburg (blz. 294), "de school kan de deur nog steeds openzetten voor de spirituele reis die velen ondernemen. In de school kunnen deze ervaringen aan het woord komen, gesystematiseerd worden en van informatie worden voorzien".